

Юрій Пасічник

доктор економічних наук, професор,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна,
y.v.pasich@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9742-1378

СТРАТЕГЕМА РИНКУ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Вступ. У складних суспільних умовах, в яких тепер перебуває Україна, для забезпечення функціонування економіки, зокрема і на сільському рівні, важливе значення має не лише підтримання рівня економічного зростання, але і формування відповідних умов для його подальшого розвитку. У цьому контексті створення додаткових робочих місць, зокрема на місцевому рівні має вагоме значення. З початку війни в Україні, зокрема повномасштабного вторгнення росії у лютому 2022 р. на ринку праці у сільських громадах відбулись суттєві зміни, а саме: викликані окупацією частини територій; знищенням або значним пошкодженням сільськогосподарського виробництва під час воєнних дій; замінуванням сільськогосподарських угідь; еміграцією частини сільських мешканців в інші регіони України або за кордон; призовом певних категорій цього населення до Збройних Сил України тощо. З врахуванням цих обставин актуалізується проблема формування ринку праці у сільських громадах на нових засадах.

Результати та обговорення. Оцінюючи проблематику зазначеного ринку праці, зауважимо, що вирішення цієї проблеми має теоретичну та практичну складову. Щодо теоретичної – розробимо відповідну стратегему, як одну із складових теоретичних конструкцій. Оскільки термін «стратегема» не отримав широкого розповсюдження у фахових джерелах, подамо його тлумачення. Згідно системного методу, який використано у цьому дослідженні, з'ясування, цього терміну, окрім абстрактного визначення, виконаємо за рівнями ієрархічної системи країни.

О. Бевзо у ретро-словнику так подає його тлумачення: «Стратегема, стратегма – військова хитрість» [1].

Згідно Словника української мови знаходимо: «Стратегема. Воєнна хитрість, винахідливість під час проведення бойових дій, яка вводить в оману противника» [2, с. 1399].

Г. Ліхоносова на рівні підприємства подає розлоге тлумачення цього терміну: «Останнім часом під час формування стратегії став широко використовуватися китайський термін «цзі», який позначає план, розрахунок, хитрість. В Європі цей термін назвали «стратагема». Стратагема, або стратегема (давньогрец. Στρατήγημα – військова хитрість), – це прорахована послідовність дій, яка спрямована на вирішення конкретного завдання або досягнення певної мети з урахуванням історії розвитку об'єкта та інших особливостей ситуації. Під терміном «стратагема» розуміється стратегічний план, в якому для конкурента укладена якась пастка або хитрість. Саме завдяки стратагемному мисленню формується бачення перспективного стану підприємства у бізнес-просторі. Стратагема – це сплав стратегії з умінням розставляти приховані від противника пастки, певна ідея, абстракція стратегії поведінки, яка повинна привести до успіху. Вміння складати стратагеми свідчить про здібності керівника, наявність плану вселяє у виконавців упевненість в успіху будь-якої справи. Сьогодні стратагеми у всьому світі переживають бум. Стратагеми підсилюють класичні методи менеджменту, особливо на стадії постановки завдання, яка є ключовим етапом у вирішенні будь-яких практичних завдань. Найчастіше завдання не вирішується саме через ненадання належного значення цього етапу. Стратагемний підхід – це підхід через призму конфлікту, протистояння когось із кимось. Тобто стратагеми орієнтовані на вирішення конфліктних завдань. Вони затребувані в ситуаціях військового, комерційного, політичного, міжособистісного протистояння. Отже, стратагеми дуже точно відповідають завданню регулювання та нейтралізації соціально-економічного відторгнення на підприємстві, тобто перманентного конфлікту всередині та ззовні підприємства, а також наслідків цих конфліктів» [3, с. 78].

С. Яроміч, О. Бекетова та Т. Комарова уточнюють роль стратегем при прийнятті рішень на підприємствах: «Нерідко в процесі

прийняття рішення використовується кілька стратагем, щоб виник ефект синергії, коли парадоксальні формулювання завдання підсилюють один одного, виводячи розробників на оптимальне рішення. З огляду на безліч прецедентів, що асоціюються з відповідними прийомами стратагем, можна планувати власну поведінку, беручи до уваги можливі побічні наслідки» [4, с. 731].

О. Рудакевич так розуміє цей термін на загальнодержавному рівні: «...українська національна стратегема включає три взаємопов'язані складові: ідея повернення України до європейської цивілізації зі збереженням основ власної культури; ідея формування в Україні цінностей та утвердження соціальних стандартів об'єднаної Європи, що забезпечить заможне та щасливе життя народу; ідея історичної місії України – постати «новою Грецією» (Й. Г. Гердер), яка продемонструє Європі й світові основи сучасної високогуманної моралі та культури, та бути східним форпостом західної цивілізації» [5, с. 156].

Про універсальність цього терміну зауважують П. Рогов, Б. Ворочич та М. Бутенко: «Термін «стратагема» має європейське походження, його виникнення зв'язують зі старогрецьким словом *strategema*, для позначення військової справи і військових хитрощів. Нині термін «стратагема» може бути використаний в декількох значеннях. У безпосередньо прикладному варіанті він означає військову хитрість або хитрість, прийом в політичній, економічній, інформаційній, злочинній діяльності, приватному житті тощо» [6].

Автори фундаментальної монографії, присвяченої суспільному розвитку України, щодо методологічних підходів формування оновленої сучасної науково обґрунтованої стратегії зазначають: «У цьому контексті актуалізується проблема комплексного вивчення усіх чинників розвитку соціуму через призму аксіології як ціннісних і архіважливих для вибору вектора євроінтеграції України, її екзистенції, суспільних трансформацій, збереження національної ідентичності, синергетики та безпеки, як сенсу всіх соціальних видозмін, перебудов, реформ. Або ж іншими словами, про які б трансформаційні суспільні зміни, процеси модернізації чи структурної трансформації економіки не йшлося, їх розгляд має проводитися, передусім, у площині соціо-гуманістичної парадигми захисту людини, а також нації, особливо

ексклюзивного і цивілізаційного розвитку народу, якому треба перманентно забезпечувати необхідні умови для вільної інтеграції у світовий простір, доступ до духовно-інтелектуальних вершин людства, досягнень науково-технічного, соціально-економічного та іншого цивілізованого розвитку [7, с. 16].

З врахуванням поданих тлумачень цього терміну та прагматики українського ринку праці у сільській місцевості, сформулюємо відповідне визначення. При обґрунтуванні використаємо такі підходи: науковий – врахування суті цього терміну; військовий – оскільки тепер в Україні на окремих територіях тривають бойові дії; ментальний – мають бути відображені специфічні риси українського народу. Отже, цей термін визначається так: стратегема ринку праці у сільських територіальних громадах в умовах воєнного часу – це цілеспрямована діяльність державних, регіональних органів влади, місцевого самоврядування та підприємницьких структур у юридичному, економічному, соціальному напрямках, орієнтована передусім, на розвиток економіки з метою підтримання та створення виробництв із виготовленням конкурентоспроможних на українському та зарубіжних ринках інноваційних продуктів, що сприятиме створенню нових робочих місць.

Подано теперішню ситуацію на європейському ринку праці згідно звіту Європейської комісії: «У другій половині 2022 року та першому кварталі 2023 року зайнятість у ЄС значно зростала, незважаючи на уповільнення економічної активності у третьому та четвертому кварталах. Реакція ринку праці на це уповільнення поки що була досить незначною: темпи зростання зайнятості знизилися з 0,4% у порівнянні з кварталом у перших двох кварталах 2022 року до 0,2% у третьому кварталі та 0,3% у четвертому кварталі. Зростання до 0,5% буде у першому кварталі 2023 року, а потім впаде до 0,2% у другому. Порівняно з тим же кварталом попереднього року зростання зайнятості знизилося з 2,5% у другому кварталі 2022 року до 1,1% у другому кварталі 2023 року. Щоб подати ці дані в історичній перспективі, поточне зростання зайнятості можна порівняти із середнім показником останніх періодів позитивного зростання ВВП (тобто без урахування рецесій, визначених як два квартали негативного

зростання поспіль). Це співставлення показує, що відновлення, яке почалося після пандемії, є більш насиченим робочими місцями. У другій половині 2022 року та першій половині 2023 року зайнятість зросла в середньому на 1,1% у річному обчисленні, що не тільки перевищує середнє зростання, зафіксоване в допандемічний період, але й відбувається в контексті значно слабшого економічного зростання. Відновлення після пандемії в основному було зумовлене відкладеним споживанням в результаті безпрецедентної економії, накопиченої після обмежень діяльності, введених для стримування поширення вірусу. Різке відновлення споживання під час відновлення значною мірою виграло у тих секторах, які найбільше постраждали від цих обмежень, зокрема послуг. Той факт, що ці галузі є більш трудомісткими та на них припадає значна частка загальної зайнятості, може пояснити сильне загальне зростання зайнятості після COVID-19. Навпаки, зайнятість у виробничому секторі стагнувала внаслідок двох основних факторів: на початку відновлення зростанню зайнятості у виробництві перешкоджали постійні збої в глобальних ланцюгах постачання та коли вони почали зменшуватися, вартість енергії почала різко зростати через високий попит після COVID-19 і зросла до історичного максимуму після військового вторгнення росії в Україну» [8].

Зважаючи на потребу у запозичення відповідного досвіду, подамо доволі успішну реалізацію подібних стратегем в Узбекистані на прикладі сільських районів у Ферганській долині. Однією з найбільш актуальних проблем у структурі наявних ресурсів Республіки Узбекистан є трудовий потенціал та його ефективне використання. Структурна структура, статус і динаміка робочої сили мають значний вплив на макроекономічну стабільність та економічне зростання.

В умовах цифрової економіки та глобалізації активно розробляються та впроваджуються управлінські рішення та конкретні заходи щодо забезпечення зайнятості в сільській місцевості. Головною метою стратегії ефективного розвитку сільського ринку праці є забезпечення ефективного функціонування ринку праці. запропоновано наступні пріоритети та завдання ефективного

розвитку сільського ринку праці. Так, по організаційному напрямі реалізуються такі заходи:

- забезпечення зайнятості незайнятого населення;
- впровадження сучасних механізмів працевлаштування випускників та молоді;
- прозорість, облік, регулювання та експорт трудової міграції;
- розкриття, офіційна реєстрація та гарантування сучасних форм самозайнятості в сільській місцевості відповідно до рекомендацій Міжнародної організації праці;
- фінансова підтримка підприємств, яким вдалося зберегти робочі місця та створити нові під час кризи;
- правовий захист та фінансова підтримка населення сільської місцевості, особливо молоді та жінок, для організації власного бізнесу та підприємництва.

За напрямом створення нових робочих місць на територіях і секторах зайнятості Ферганської області передбачено:

- формування та розвиток підприємницьких та ділових навичок населення;
- збільшення внутрішніх та іноземних інвестицій;
- розширення діяльності підприємств з виробництва продукції з високою доданою вартістю за програмами локалізації;
- трудові відносини та населення у вільних економічних зонах запровадження інноваційних рішень зайнятості;
- розширення та розвиток діяльності сільського населення в сучасних сферах праці, таких як ІТ-технології, фріланс, аутсорсинг, рекрутинг.

Протягом другого етапу, який охоплює 2023-2025 роки, передбачено:

- створення та розширення ефективної системи підготовки кадрів та спеціалістів відповідно до потреб роботодавців на ринку праці;
- за рахунок збільшення частки кваліфікованої робочої сили будуть запроваджені правові та ефективні організаційні механізми використання їх експортного потенціалу;
- запровадження цілісної та прозорої системи реєстрації платників податків, застосування пільг за вислугу років та

нарахування пенсії суб'єктів малого бізнесу, сфери послуг, підприємництва, сімейних підприємств;

– запровадження системи визначення мінімальної заробітної плати на основі споживчого кошика та прожиткового мінімуму;

– досягнення балансу між попитом і пропозицією праці на ринку праці та мінімальним рівнем безробіття [9, с. 16].

Оцінюючи цю зарубіжну прагматику, зауважимо, що тут використано можливі досягнення як наукового так і практичного надбання, що має бути із відповідною адаптацією використано в Україні.

Для аналізу зайнятості у сільській місцевості в Україні виконаємо відповідний аналіз згідно наявних за 2021 р. даних Державної служби статистики України (рис. 1).

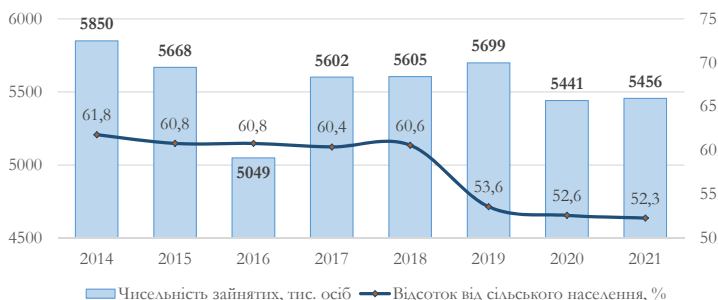

Рис. 1. Динаміка зайнятості сільського населення в Україні у 2021 р.

Джерело: [10].

Оцінюючи цю динаміку, зауважимо, що спостерігається перманентне зниження загальної чисельності працюючих у сільській місцевості від всього сільського населення, що обумовлено відповідною демографічною ситуацією. Щодо зайнятості цього населення у період військових дій на частині території України, О. Купець із Київської школи економіки зазначає: «Що ми можемо зробити для зменшення негативного впливу війни на ринок праці? Якщо брати приклад Хорватії, яка зараз є членом ЄС і яка до того мала схожі на наші проблеми на ринку праці, то активна та якісна

політика на ринку праці спрацює, але не так швидко. Нам важливо тримати статичний орієнтир на Євросоюз та орієнтуватися на ті настанови, які нам дають для подальшої інтеграції в ЄС» [11].

Беручи до уваги з'ясовану суть терміну «стратагема» та подану прагматику цього ринку, запропонуємо відповідну стратегему.

1. Врахування воєнної ситуації у конкретній сільській громаді. Функціонування громад залежить від цієї ситуації, тому необхідно враховувати конкретну локацію, оскільки це визначає умови роботи господарюючих суб'єктів.

2. Розвиток підприємництва. У теперішніх умовах мають бути створені умови для підтримки малих та середніх підприємств, зокрема для ветеранів, жіночого бізнесу, зеленого туризму для чого є доцільним організація навчальних семінарів та курсів з підприємництва для сільського населення.

3. Доступ до фінансових ресурсів, для чого необхідно створити спеціалізовані програм які надають доступні гранти та позики для сільських підприємців.

4. Формування мережі співпраці. Ця мережа має включати органи місцевої влади різних рівнів, співпрацю з закладами вищої освіти, науковими установами, профільними агенціями, громадськими організаціями для вирішення питань розвитку ринку праці.

5. Розробка інноваційних проєктів, зокрема екологічного спрямування для впровадження сучасних технологій у сільському господарстві та супутніх галузях переробної промисловості, організація інкубаторів та акселераторів для стартапів.

6. Формування та подальший розвиток інфраструктури. Наявність транспортних, електричних, водогінних та водовідвідних мереж, а також інтернету, є вагомим чинником для розвитку сільського підприємництва, що зумовлюватиме створення робочих місць. Також необхідною умовою є наявність соціальної інфраструктури, підтримка соціального підприємництва.

7. Забезпечення гідних умов праці, та дотримання соціальних гарантій для працівників на селі. Впровадження оцінок праці та підвищення суспільного статусу працюючих у сільських територіальних громадах.

Для ефективного застосування розробленої стратегії є необхідним формування відповідних умов, а саме:

- передбачити у стратегіях розвитку, зокрема у типових – до 2027 р., відповідні програми, які мають бути спрямовані на формування сприятливого бізнес-середовища із забезпеченням надання земельних ділянок, підведенням відповідних комунікацій до виробничих потужностей тощо;

- залучення в громади інвестиційних ресурсів, як національних так і зарубіжних, які б мали інноваційний характер та забезпечували виготовлення конкурентоспроможної продукції на всіх можливих ринках збуту;

- перманентні контакти керівництва сільських територіальних громад із закладами вищої освіти, науковими установами, громадським організаціями для пошуку ефективних напрямів розвитку бізнесу із створенням нових робочих місць;

- зважаючи на суттєву міграцію мешканців громад, особливо у прифронтових місцевостях, формувати сприятливі умови для налагодження виробничої діяльності з врахуванням реальних обставин;

- надавати обґрунтовані пропозиції до органів законодавчої влади всіх рівнів, використовуючи при цьому можливості відповідних обраних у конкретному окрузі депутатів для подальшого удосконалення юридичного забезпечення ринку праці.

Висновки. Базуючись на результатах виконаного дослідження, зробимо такі висновки:

1. Ринки праці, зокрема у сільській місцевості, є важливою складовою суспільної системи України забезпечуючи доходами населення, формуючи надходження до бюджетів усіх рівнів, підтримуючи функціонування відповідної інфраструктури.

2. У зарубіжних країнах розвитку цього ринку надають вагоме значення, про що свідчать дані наукових досліджень, статистичних видань тощо. Зниження рівня доходів, зважаючи що вони є основним індикатором добробуту населення, викликає незадоволення працюючих, що відображається у явищах громадського супротиву. Саме тому, парламенти та уряди країн суттєву увагу у своїй діяльності надають розвитку цього ринку.

3. Аналіз динаміки зайнятості сільського населення протягом 2014-2021 рр. виявив перманентне скорочення його чисельності, що було обумовлено відповідними економічними, демографічними та структурними процесами.

4. Український ринок праці у сільській місцевості зазнає суттєвих зрушень, зокрема у негативному напрямі через російську агресію, коли мільйони мешканців сільських громад були змушені покинути свої громади і переміститись у інші, більш безпечніші, або навіть перебраться у зарубіжні країни.

5. Пропоновані стратегіями розвитку цього ринку мають на меті покращити його функціонування та сприяти його розвитку.

Література

1. Бевзо О. А. Словник застарілих, маловживаних та актових слів і виразів. Львівський літопис і Острозький літописець. Київ, 1971. 200 с. URL: <http://litopys.org.ua/ostrog/ostr06.htm>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Ліхоносова Г. С. Стратегіями регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Випуск № 4(66). С. 77-83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-4-12/>
4. Яроміч С. А. Бекетова О. А. Комарова Т. С. Роль стратегем під час формування стратегічного мислення менеджера. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С. 727-732. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-111>.
5. Рудакевич О. Українська національна стратегема початку ХХІ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Випуск 2 (94). С. 143-159.
6. Рогов П. Д., Вороч Б. О., Бутенко М. П. Роль стратегемного та критичного мислення щодо збереження і розвитку інформаційного суверенітету держави. Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони

- України імені Івана Черняхівського, 2016. Київ. С. 111-118. URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/127954/122776>.
7. Регіональна структурна політика: сучасні тенденції та нові виклики: монографія / наук. ред. С. Л. Шульц. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2016. 328 с.
 8. Nicolas Schmit. Labour Market and Wage Developments in Europe. European Commision. Catalog N.: KE-BN-23-001-EN-N. 2023. 15.11.2023. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8569>
 9. Tashpulatov Aybek. Effective rural labour market development strategy. *A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*. 2020. №: 2581 – 4230. Volume 6, issue 9, sep. pp. 39-44.
 10. Економічна активність населення за статтю та місцем проживання. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
 11. 11. Купець О. Вплив війни на ринок праці. Укрінформ, 22 квітня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3827148-rinok-praci-pid-cas-vijni-aki-zmini-potribni.html>.